

POMIĘDZY EKONOMIĄ A OCHRONĄ ZASOBÓW: GOSPODAROWANIE GRUNTAMI ROLNYMI NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH W GMINIE ZBĄSZYŃ (WIELKOPOLSKA)

IWONA MARKUSZEWSKA¹, PAULINA MARCHEWKA²

¹Zakład Ekologii Krajobrazu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Dziegiełowa 27, 61-680 Poznań

²ul. Łomnica 109, 64-360 Zbąszyń

Abstract: Rural areas are more often exposed to changes as a result of the urbanisation of the countryside. As a consequence, changes in the agricultural land use are observed, which often lead to the loss of the soil's resources. Reconciling the development of rural areas with the dynamics of the transformation of rural areas as a result of the suburbanisation process is a very difficult task to accomplish. This is why rational management of agrarian production space is important at local level. This paper presents the issue of the de-farming of agricultural land using the example of the Zbąszyń Commune in the Wielkopolska Region.

Keywords: agricultural production space, de-farming, sustainable development of rural areas, Zbąszyń Commune

WPROWADZENIE

Działalność rolnicza kształtuje i zmienia krajobraz. Jej charakter sprawia, że prowadzona jest ona na dużych obszarach i opiera się na zasobach środowiska przyrodniczego, przede wszystkim gleb i wód. Jednak bardzo ważne są również czynniki pozaprzyrodnicze warunkujące rozwój rolnictwa, do których należą m.in. struktura agrarna, wskaźnik chemizacji czy wskaźnik mechanizacji.

Zasobność krajobrazu wiejskiego oraz jego różnorodność krajobrazowa i biologiczna sprawiają, że tereny wiejskie są bardzo atrakcyjnymi miejscami zarówno pod względem gospodarczym, mieszkaniowym, jak i turystycznym. Trzeba jednak mieć na uwadze, że sektor gospodarki, jakim jest rolnictwo, to efekt wypracowania równowagi między bogactwem środowiska, jakim są m.in. gleby oraz interesami działalności gospodarczej (Kokoszka 2014).

Ważne jest, aby rozwój rolnictwa był zgodny z ideą zrównoważonego rozwoju rozumianą jako zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia, przy jednoczesnym nieograniczaniu możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. Podstawą wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju na terenach wiejskich jest np. rozwój wielofunkcyjny, który dotyczy traktowania idei zrównoważonego

rozwoju w szerszym aspekcie i na wielu płaszczyznach (Adamowicz 2005). Samo pojęcie odnosi się zarówno do zasobów środowiskowych wykorzystywanych przez rolnictwo, jak i do działalności ludzkiej w tym zakresie. Z tego powodu rolnictwo powinno rozwijać się przy jednoczesnej ochronie zasobów glebowych, ale także z zachowaniem różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Uzasadnione jest to faktem, iż istnieje ścisły związek między zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich a zrównoważonym rozwojem rolnictwa. Istotną rolę odgrywa tu racjonalnie opracowana przez władze lokalne strategia rozwoju obszarów wiejskich (Żmija 2014).

W ostatnich latach obserwujemy niepokojąco szybkie kurczenie się gruntów rolnych z powodu przeznaczania ich na cele nierolnicze. Wśród głównych tego przyczyn wymienia się m.in. rozwój budownictwa, infrastruktury transportowej, górnictwa i przemysłu oraz zalesianie gruntów. W ostatnich latach w największym stopniu wyłączenia z produkcji rolniczej, czyli odrolnienie gruntów, następowały na rzecz budownictwa, w tym głównie mieszkaniowego (Kołodziejczyk 2007). Proces ten jest obserwowany przede wszystkim na terenach wiejskich, w gminach położonych w zasięgu oddziaływania aglomeracji miejskiej, co ściśle wiąże się z rosnącą tendencją do migracji mieszkańców miast na tereny podmiejskie. Prowadzi to do rozlewania się miast, zjawiska określanego w literaturze jako *urban sprawl*. Niestety ma to negatywny skutek dla prowadzenia działalności rolniczej, ponieważ bardzo często dochodzi do ubytku gleb o bardzo dobrej jakości. Natomiast zmiany w przestrzeni wiejskiej wywołane przekształcaniem gruntów mają destrukcyjny wpływ zarówno na środowisko przyrodnicze, jak i na kwestie społeczne (Kołodziejczyk 2007). Jednak z drugiej strony, zmiany w użytkowaniu przestrzeni rolniczej są impulsem do rozwoju obszarów wiejskich, choć ważne jest to, by zmiany te były stale kontrolowane i nie stwarzały zagrożenia dla funkcjonowania terenów rolniczych. Owym niebezpieczeństwem mogą być: niespójny i bezładny przebieg procesu suburbanizacji, postępujące rozproszenie zabudowy, nadmierna ekspansja terenów podmiejskich na obszary rolnicze.

By ograniczyć tę silną presję człowieka na zasoby naturalne, konieczne jest rozsądne zarządzanie krajobrazem i jego planowanie, które głównie dotyczy racjonalnie opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Jest to bardzo ważne, gdyż dzięki temu można ograniczyć lub zaprzestać prowadzenia działalności inwestycyjnej, która bezpowrotnie degradowała zasoby glebowe.

CEL BADAŃ, METODY PRACY I OBSZAR BADAŃ

Celem pracy jest przedstawienie problemu odrolnienia gruntów rolnych w gminie Zbąszyń. Aby go zrealizować, w pierwszej kolejności przeprowadzono

analizę przestrzennego zróżnicowania jakości gruntów rolnych gminy, następnie, na podstawie dokumentów planistycznych i strategicznych gminy, zlokalizowano dwa obszary przeznaczone do odrolnienia. Na zakończenie zaproponowano rozwiązania mające na celu racjonalne gospodarowanie gruntami rolnymi i ich ochronę przed niewłaściwym zagospodarowaniem.

Do realizacji celu badawczego wykorzystano następujące metody:

- analiza materiału kartograficznego (mapa glebowo-rolnicza województwa zielonogórskiego),
- analiza aktów prawnych z zakresu procedury odralniania gruntów rolnych,
- analiza dokumentów planistycznych i strategicznych gminy Zbąszyń („Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Zbąszyń 2012” oraz „Program ochrony środowiska gminy Zbąszyń na lata 2004–2007 z perspektywą do roku 2012”).

Obszarem badań jest gmina Zbąszyń położona w zachodniej części województwa wielkopolskiego, w powiecie nowotomyskim (ryc. 1). Według regionalizacji fizycznogeograficznej Kondrackiego (2000) gmina leży w podprovincji Pojezierzy Południowobałtyckich, na obszarze dwóch mezoregionów: Bruzda Zbąszyńska (315.44) i Pojezierze Poznańskie (315.51) oraz w mikroregionie Równina Nowotomska (315. 511).

Powierzchnia gminy Zbąszyń wynosi około 18 tys. ha. Główny sposób użytkowania terenu to użytki rolne, które zajmują 52% powierzchni gminy oraz lasy, na które przypada 39% (Program ochrony środowiska gminy Zbąszyń na lata 2004–2007 z perspektywą do roku 2012).

Ryc. 1 Lokalizacja obszaru badań

Źródło: <www.googlemaps.pl>

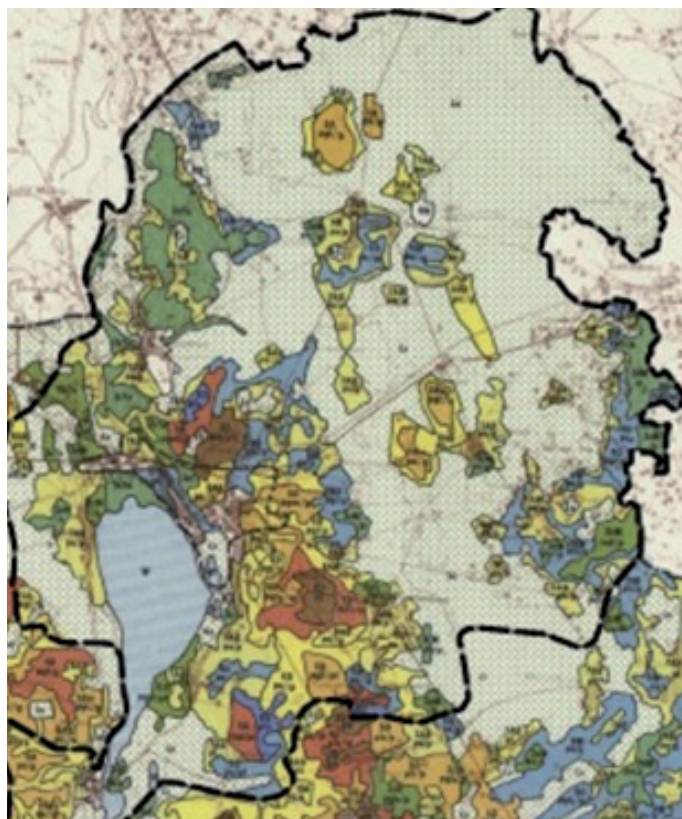
Fig. 1. The location of the study area

Source: <www.googlemaps.pl>

CHARAKTERYSTYKA GLEB OBSZARU BADAŃ

Średnia wartość wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej gleb na terenie gminy wynosi tylko 48,7 (Rzepa 2014), co świadczy o tym, że gleby badanego obszaru nie należą do szczególnie zasobnych. Na podstawie mapy glebowo-rolniczej analizowanego terenu (ryc. 2) można wywnioskować, że w południowej, południowo-wschodniej oraz południowo-zachodniej części gminy dominują grunty rolne klas III (a i b) oraz IV (a i b). Na pozostałym terenie gleby cechują się względnie niską jakością i właśnie na tym obszarze widoczne są najbardziej intensywne działania na rzecz odrolnień gruntów.

Najlepsze gleby należą do klasy IIIa i IIIb, jednak zajmują one niespełna 4% gruntów ornych (220 ha). Gleby dobre (klasa IVa i IVb) zajmują powierzchnię 1248 ha, co stanowi 23% ogółu. Jednak na terenie gminy Zbąszyń przeważają

Ryc. 2. Gleby na obszarze gminy Zbąszyń

Źródło: Mapa glebowo-rolnicza, 1978.

Fig. 2. The soil diversification in the area of Zbąszyń commune

Source: The soil-agrarian map, 1978.

grunty orne klas V (26%) oraz VI i VIz (46%), które łącznie zajmują 4425 ha (Program ochrony środowiska gminy Zbąszyń na lata 2004–2007 z perspektywą do roku 2012).

W okolicach miejscowości Nowy Dwór występują gleby brunatne właściwe zaliczane do kompleksu pszennego dobrego. Również bardzo dobre gleby – czarne ziemie złożone z glin lekkich (kompleks pszenno-dobry) znajdują się w sąsiedztwie miejscowości Przyprostynia i Stefanowo. Ponadto obszar żyznych czarnych ziem występuje na wschód od Perzyn.

Na wschód od Zbąszynia gleby są mniej urodzajne, typowe dla kompleksów rolniczej przydatności gleb: żytniego dobrego, żytniego słabego, żytniego bardzo słabego, zbożowo-pastewnego mocnego oraz zbożowo-pastewnego słabego. Na północ od Zbąszynia znajdują się następujące kompleksy gleb: pszenno-dobry, żytni bardzo dobry, żytni słaby i bardzo słaby, a także zbożowo-pastewny mocny i zbożowo-pastewny słaby. Gleby, jakie na tym terenie występują to czarne ziemie i gleby piaskowe różnych typów genetycznych oraz gleby murszowo-mineralne. Sporą część tego obszaru zajmują kompleksy trwałych użytków zielonych średnich oraz słabych i bardzo słabych. Są to gleby mułowo-torfowe, torfowe oraz murszowo-mineralne.

Na zachód od Jeziora Zbąszyńskiego spotykamy gleby bielcowe złożone z piasków gliniastych lekkich, które należą do kompleksu żytniego bardzo dobrego. Północno-zachodnia część gminy to gleby piaskowe różnych typów genetycznych, należące do kompleksu gleb żytniego bardzo dobrego oraz żytniego słabego i bardzo słabego. Centralny fragment gminy – od miejscowości Łomnica po Chrośnicę – to gleby kompleksów: żytniego dobrego, żytniego słabego, żytniego bardzo słabego, zbożowo-pastewnego słabego. Natomiast wschodnie rubieże gminy – od Jastrzębska Nowego do Stefanowic – to gleby kompleksu żytniego bardzo słabego oraz zbożowo-pastewnego słabego (Program ochrony środowiska gminy Zbąszyń na lata 2004–2007 z perspektywą do roku 2012).

ANALIZA ZMIAN REGULACJI PRAWNYCH I PROCEDUR ODROLNIENIA GRUNTÓW ROLNYCH

Zgodnie z Ustawą z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych grunty orne podlegają ochronie. Oznacza to, że ich wykorzystanie na nierolnicze cele powinno być restrykcyjnie limitowane. Choć w ściśle określonych sytuacjach Ustawa umożliwia odrolnienie, czyli przeznaczenie gruntów rolnych pod nierolnicze zagospodarowanie, to jednak nadużycie tego prawa prowadzi do bezpowrotnej degradacji gleb i jednoczesnego ubożenia zasobów glebowych. Dlatego dla lepszego zrozumienia negatywnych konsekwencji odrolnienia gruntów poniżej zaprezentowano analizę prawnej procedury odrolnienia z uwzględnieniem zmian czasowych.

W 1966 r. weszło w życie Rozporządzenie o ochronie gruntów rolnych. W dokumencie zaznaczono, że na cele nierolnicze mogą być przeznaczane grunty najniższej klasy (V i VI). Jednakże grunty bardzo dobre (I–IV klasa) mogły być również odrolnione, ale tylko w sytuacji, kiedy na danym terenie nie występowały mniej żyzne gleby lub wtedy, kiedy nierolnicze wykorzystanie gruntów dobrej jakości było uzasadnione interesem narodowym.

Stosunkowo szybko pojawiła się potrzeba zmian zapisów prawnych i dlatego w 1971 r. wprowadzono Ustawę o ochronie i rekultywacji gruntów rolnych i leśnych. W tym przypadku zaostbrano możliwość przeznaczania gruntu pod nierolnicze użytkowanie, a dodatkowo prawo do podejmowania decyzji w tym zakresie przekazano wojewodzie. Miało to na celu zniechęcić potencjalnych zainteresowanych do ubiegania się o decyzję w sprawie odrolnienia. Nowelizacja tej Ustawy w 1977 r. wprowadziła dodatkowe restrykcje: nowi nabywcy gruntów rolnych z przeznaczeniem na ich nierolnicze użytkowanie byli zobligowani do uiszczenia opłaty oraz zdjęcia i zagospodarowania próchnicy w przypadku odrolnienia gleb najlepszej jakości. Kolejny akt prawny – Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych zaostrzyła i ograniczyła zasady dotyczące odrolnienia gruntów rolnych.

Obecnie obowiązujące prawo, wprowadzone w 1995 r. Ustawą o ochronie gruntów rolnych i leśnych podtrzymało większość z wcześniejszych ustaleń, a dodatkowo wprowadziło obowiązek wyznaczenia gruntów przeznaczonych do odrolnienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ponadto, planowane do odrolnienia grunty klas I–IV wymagały zgody ministra rolnictwa.

Jednak nowelizacja tej Ustawy w 2008 r. wprowadziła daleko idącą liberalizację i jednocześnie usunęła wszystkie wcześniejsze ograniczenia w zakresie ochrony gruntów rolnych. Przede wszystkim prawo wydania decyzji administracyjnej w sprawie odrolnienia zostało przyznane marszałkowi. Uzyskanie decyzji było konieczne jedynie w odniesieniu do odrolnienia I–III klasy gleb, których powierzchnia przekracza 0,5 ha. To oznacza, że ten wymóg nie obowiązywał, kiedy odrolnieniu podlegały grunty klas IV–VI, niezależnie od zajmowanej powierzchni. Co więcej, w przypadku odrolnienia znajdujących się w granicy miasta gruntów I–III klasy nie było wymagane uzyskanie żadnego pozwolenia. Wreszcie, zlikwidowano obowiązujący od 1977 r. nakaz, by w przypadku odrolnienia gleb klas I–IV zagospodarować warstwę próchniczną. Niewątpliwie ta liberalizacja przepisów działała na niekorzyść ochrony zasobów glebowych.

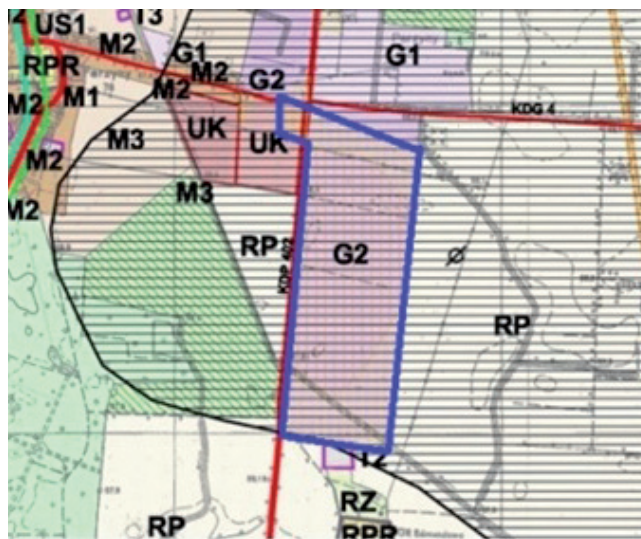
Te szkodliwe zapisy zostały ograniczone przy okazji wprowadzenia zmian w Ustawie w 2013 r. Nowe przepisy informują, że tylko wójt jest uprawniony do ubiegania się o wydanie decyzji o odrolnieniu na prośbę właścicieli gruntów – wcześniej to właśnie właściciele gruntu mieli do tego prawo. Ponadto, w odniesieniu do odrolnienia gruntów rolnych I–III klas jedynie minister rozwoju rolnictwa był uprawniony do wydania decyzji – wcześniej leżało to po stronie władz lokalnych. Dodatkowo, w celu uzyskania pozwolenia na odrolnienie

gruntów rolnych pod zabudowę były wymagane: dostęp do drogi publicznej, infrastruktury wodnej, elektrycznej, a nawet kanalizacyjnej i gazowej.

Niemniej jednak presja na zabudowywanie gruntów spowodowała, że w 2015 r. wprowadzono zmiany w zapisie, dotyczące ograniczenia wykorzystania gruntów rolnych na cele nierolnicze. Przede wszystkim nie jest wymagana zgoda ministra rozwoju wsi wtedy, kiedy na cele nierolnicze przeznaczone są grunty rolne klas I–III, które jednocześnie spełniają następujące warunki: co najmniej połowa powierzchni każdej zwartej części gruntu zawiera się w obszarze zwartej zabudowy; położone są w odległości nie większej niż 50 m od granicy najbliższej działki budowlanej; położone są w odległości nie większej niż 50 m od drogi publicznej; ich powierzchnia nie przekracza 0,5 ha, bez względu na to, czy stanowią jedną całość, czy stanowią kilka odrębnych części.

ODROLNIENIE I ZAGOSPODAROWANIE GRUNTÓW W GMINIE ZBĄSZYŃ

Zgodnie z informacjami zawartymi w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Zbąszyń (2012, aktualizacja 2015) jednym z obszarów przeznaczonych na cele nierolnicze jest działka w Perzynch (ok. 30 ha) (ryc. 3). Gleby położone na tym terenie należą do klasy

Ryc. 3. Obszar w Perzynch przeznaczony do odrolnienia

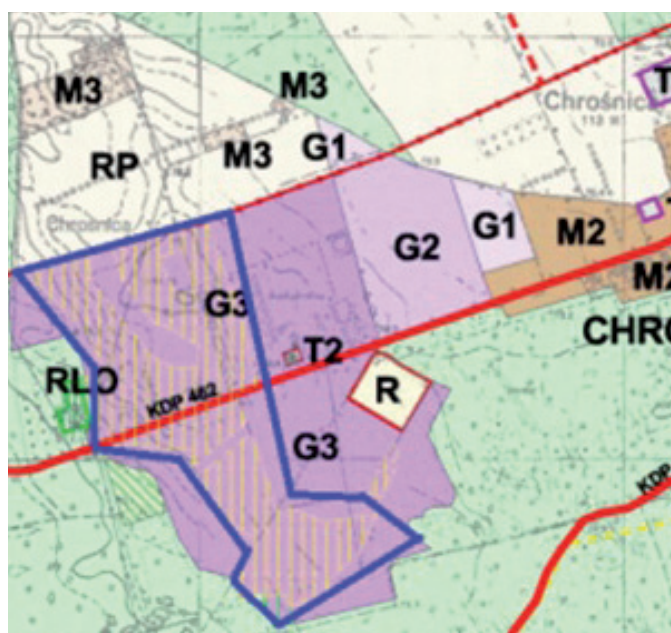
Źródło: Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zbąszyń, 2015.

Fig. 3. The area in Perzynch village designed to de-farming

Source: Studium of the Condition and Spatial Development of Zbąszyń commune, 2015.

bonitacyjnej IIIb i kompleksu pszennego dobrego. Studium określa przeznaczenie terenu pod działalność gospodarczą, a dokładniej pod działalność tzw. średniego biznesu (uciążliwości ograniczone do własnej działki, generowany własny transport), z możliwością zabudowy mieszkaniowej. W sąsiedztwie wyznaczonego pod odrolnienie terenu znajdują się głównie pola uprawne, a zabudowa mieszkaniowa oddalona jest o około 1 km. Zatem planowana na danym terenie inwestycja jest niekorzystana ze względu na obecność gleb bardzo dobrej jakości. Te zasoby gleb, z jednej strony, powinny pozostać w rolniczym użytkowaniu, a z drugiej strony powinny być szczególnie chronione z uwagi na swój nieznaczny udział w przestrzeni gminy, bowiem gleby klasy IIIb zajmują zaledwie w 2,6%. Ponadto wprowadzenie zabudowy i towarzyszącej jej infrastruktury zakłóci harmonię krajobrazu oraz wprowadzi chaos przestrzenny.

W Studium kolejnym obszarem wyznaczonym do odrolnienia jest teren o wielkości około 20 ha (ryc. 4). Położony jest on w Chrośnicy w pobliżu terenów zalesionych i oddalony od zabudowy mieszkaniowej o około 600 m. Dokument przewiduje przeznaczenie tego terenu pod duży biznes bez prawa zabudowy mieszkaniowej. Występują tutaj stosunkowo dobre gleby kompleksu żytniego dobrego, choć nie tak urodzajne, jak w poprzednim przypadku. Jednak

Ryc. 4. Obszar w Chrośnicy przeznaczony do odrolnienia

Źródło: Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zbąszyń, 2015

Fig. 4. The area in Chrośnicy village designed to de-farming

Source: Studium of the Condition and Spatial Development of Zbąszyń commune, 2015

proponowane odrolnienie tego obszaru nie do końca jest uzasadnione z uwagi na bliskie sąsiedztwo terenów leśnych.

W sąsiedztwie wspomnianych wyżej terenów przekazanych do odrolnienia występują grunty o znacznie słabszej jakości i niższej przydatności rolniczej. Ich wykorzystanie pod nowe, planowane na terenie gminy inwestycje byłoby alternatywnym rozwiązaniem, ponieważ ulokowanie przedsięwzięcia na gruntach marginalnych i nieużytkach jest bardzo dobrym środkiem zastępczym dla odrolnień gruntów bardzo dobrej i dobrej jakości. Należy dodać, że do gruntów marginalnych zalicza się gleby następujących klas bonitacyjnych: V, VI, VIz.

Sajnóg i Wójcik (2013) podkreślają, że gleby marginalne to gleby pozostające w dalszym ciągu w użytkowaniu rolniczym lub w ewidencji użytków rolnych, które jednak ze względu na niekorzystne uwarunkowania przyrodnicze, antropogeniczne i ekonomiczne mają niską produktywność. Z uwagi na tę właściwość nie ma przeciwwskazań, by grunty te przekwalifikować w inną formę użytkowania przez ich zalesienie, zabudowanie czy przeznaczenie pod tereny rekreacyjno-sportowe.

Zastosowanie takiej strategii w przypadku gminy Zbąszyń spowodowałoby z jednej strony zachowanie zasobów gleb pozostających w ciągłym użytkowaniu rolniczym, z drugiej zaś zagospodarowanie gleb słabych ożywiłoby działalność gospodarczą. Takie posunięcie byłoby jak najbardziej uzasadnione, biorąc pod uwagę ideę wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Przekształcenie tych gruntów może przynieść wiele korzyści w zakresie planowania krajobrazu, ponieważ lokalizacja inwestycji powinna wynikać nie tylko z potrzeb gospodarczych, społecznych i ekonomicznych, ale również ze względu na wartości przyrodnicze. Jak podkreślają Sajnóg i Wójcik (2013), najważniejsze jest, aby w swoich zamierzeniach połączyć walory przyrodnicze i kulturowe z interesami prywatnymi i publicznymi.

PODSUMOWANIE

W artykule przedstawiono problem odrolnienia gruntów rolnych w gminie Zbąszyń na rzecz ich przeznaczenia pod nowe zainwestowanie. Zaproponowano alternatywne zagospodarowanie gruntów marginalnych i nieużytków, co uchroniłoby gleby bardzo dobrej jakości przez degradacją.

Mówiąc o przyszłych zmianach użytkowania gruntów rolnych, należy mieć na uwadze, że zmiany te są nieuniknione, ponieważ wynikają one z urbanizacji obszarów wiejskich oraz z rozwoju transportu. Niemniej jednak ich dynamika i przestrzenny rozwój powinny być kontrolowane, co wynika z konieczności racjonalnego gospodarowania przestrzenią z uwzględnieniem istniejących zasobów przyrodniczych. Ponadto potrzeba monitorowania i ochrony gleb jest niezbędna, by użytkować je w sposób zrównoważony. Kurczenie się udziału

użytków rolnych w ogólnej powierzchni kraju zauważalne jest od dawna i ma stałą tendencje. Zatem ważna jest ochrona walorów przyrodniczych obszarów wykorzystywanych rolniczo, która gwarantuje uzyskanie odpowiedniej wielkości produkcji rolnej (Kołodziejczyk 2007). Należy pamiętać o tym, że zarządzanie krajobrazem powinno opierać się nie tylko na dobrej znajomości warunków środowiskowych, ale również na ocenie predyspozycji danego terenu do pełnienia określonych nowych funkcji. W związku z tym prawidłowe gospodarowanie gruntami na terenie gmin wiejskich jest kluczem do stworzenia harmonijnej przestrzeni, ochrony zasobów oraz walorów środowiska, jak również zaspokojenia potrzeb społecznych.

Nadmierne przeznaczanie w dokumentach planistycznych gruntów rolnych pod zabudowę spowodowane jest brakiem konkretnych i wiarygodnych oszacowań zmian demograficznych. Skutkiem tego jest przede wszystkim ingerencja w rolniczą przestrzeń produkcyjną, ale również duże rozproszenie zabudowy, a co za tym idzie – wzrost kosztów budowy infrastruktury. Ponadto parcelacja przestrzeni rolniczej w dłuższym okresie prowadzić może do odłogowania gruntów i degradacji krajobrazu. Poprzez utratę dużych ilości obszarów użytków rolnych może zostać zachwiana równowaga w ekosystemach (Krasowicz i in. 2011). Zatem ważną rolę przedstawicieli samorządów lokalnych jest takie pokierowanie planami zagospodarowania przestrzennego oraz rozwojem gospodarki, aby pojawiające się zmiany nie powodowały degradacji środowiska przyrodniczego oraz nieodwracalnych w nich zmian. Ważne jest, by walory oraz zasoby środowiska wykorzystywane były w sposób zrównoważony i optymalny.

LITERATURA

- Adamowicz M. 2005: *Zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój rolnictwa a agronomia*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia, 60.
- Kokoszka K. 2014: *Ochrona środowiska na terenach wiejskich w świetle nowej perspektywy Wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej 2014–2020*, Studia Ekonomiczne, 166.
- Kołodziejczyk A. 2007: *Kierunki przekształceń struktury użytkowania ziemi, a rozwój obszarów wiejskich*, Studia Obszarów Wiejskich, 12.
- Kondracki J. 2000: *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Krasowicz S., Oleszek W., Horabik J., Dębicki R., Jankowiak J., Stuczyński T., Jadczyński J. 2011: *Racjonalne gospodarowanie środowiskiem glebowym w Polsce*, Polish Journal of Agronomy, 7.
- Mapa glebowo-rolnicza. Województwo Zielonogórskie*, skala 1 : 100 000, 1978: PPWK, Warszawa.
- Program ochrony środowiska gminy Zbąszyń na lata 2004–2007 z perspektywą do roku 2012. Rozporządzenie Rady Ministrów nr 198 z dnia 12 lipca 1966 r. o ochronie gruntów rolnych.
- Rzepa K. 2014: *Dzieje Zbąszynia*, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji i Kultury, Poznań.
- Sajnog A., Wójcik J. 2013: *Możliwości zagospodarowania gruntów marginalnych i nieużytków gruntowych w scalaniu gruntów*, Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, PAN, 2(II), Kraków.

-
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Zbąszyń, 2012.
- Ustawa z dnia 26 października 1971 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych oraz rekultywacji gruntów, Dz.U. Nr 27, poz. 249.
- Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych, Dz.U. Nr 11, poz. 79.
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych, Dz.U. Nr 163, poz. 503.
- Żmija D. 2014: *Zrównoważony rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Studia Ekonomiczne, 166.